

De muzikale geschiedenis van de Bayreuther Festspiele afl. 19.

door Johan Maarsingh

In deze serie over de Bayreuther Festspiele zijn we nu aangeland in 1958. Het was het jaar waarin de start werd gemaakt met de eerste studioproductie van *Das Rheingold*, in Wenen door John Culshaw en dirigent Georg Solti. Veel zangers in die opname zongen ook in Bayreuth, anderen hadden er ooit gezongen. In het Bayreuth van 1958 waren 22 nieuwe zangers te beleven in de *Ring*, *Parsifal*, *Tristan* en *Meistersinger*. Om er slechts enkele te noemen: Jon Vickers zong Siegmund; Rita Gorr vertolkte Fricka en Ortrud, Regine Crespin was Kundry en Jérôme Hines was Gurnemanz.

In dit jaar ensceneerde Wieland Wagner een nieuwe productie van *Lohengrin*. Op het toneel overheerste de kleur blauw. Tenor Sándor Kónya (1923-2002) maakte zijn opwachting op de Groene Heuvel als Lohengrin, een ideale bezetting. Het was zijn eerste Wagnerrol. In latere jaren zong hij in Bayreuth Stolzing en Parsifal. Als Elsa had Wieland Wagner sopraan Leonie Rysanek weer naar Bayreuth laten komen, dat was voor het eerst sinds 1951. Deze *Lohengrin* productie heeft maar liefst vijf dirigenten gehad. André Cluytens had in dit eerste van vier jaren de muzikale leiding. Merkwaardig is dat er in het tweede bedrijf een coupure is gemaakt, die in de overige jaren achterwege bleef: Het koor was pas later in dat bedrijf te horen. 'In Früh'n versammelt uns der Ruf' bleef achterwege. Terwijl het koor van de Bayreuther Festspiele een attractie op zichzelf was! Dat is latere jaren niet meer het geval geweest.

In 1959 hadden twee dirigenten de leiding van deze *Lohengrin*. De in Wenen, Dresden en Berlijn dirigerende Tsjech Lovro von Matačić (1899-1985) leidde de voorstelling die toen via de radio was te beluisteren en officieel op cd is uitgebracht. In datzelfde jaar verscheen een oude bekende in de orkestbak: Heinz Tietjen. Daarmee leverde Wieland een tegenprestatie: Tietjen had hem in 1957 de *Lohengrin* aan de Opera van Hamburg laten regisseren. Het publiek in Bayreuth reageerde enthousiast op de terugkomst van Tietjen. In 1960 dirigeerde Ferdinand Leitner één voorstelling en de overige drie stonden onder leiding van Lorin Maazel, toen een aanstormend talent uit Amerika. Gundula Janowitz zong alleen in 1960 de Erster Edelknabe en in 1960-62 was zij een van de Blumenmädchen.

Dat deze productie van *Lohengrin* in 1962 nog eens werd hernomen, zou te maken hebben gehad met

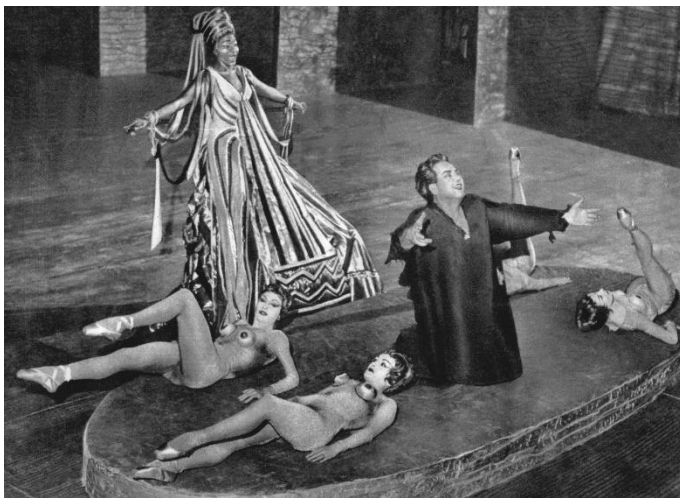
Anja Silja met Wolfgang Windgassen 1962

het roldebuut van Anja Silja als Elsa. Het publiek was niet enthousiast. Silja en Ramon Vinay, dit keer als Telramund, dus met een baritonstem, werden op boegeroep onthaald. Het was bijna een schandaal. Ook het optreden van Silja als Elisabeth in *Tannhäuser*, eveneens in 1962, werd evenmin met gejuich ontvangen door het publiek. Nadat de zangers drie maal op het toneel waren verschenen, liet Wieland niet meer toe dat het grote doek opging. Het publiek schijnt dermate tekeer te zijn gegaan dat de 'Blaue Mädchen', de Türsteherinnen, dachten dat de hel was losgebroken. Merkwaardig: Zowel *Lohengrin*, *Tannhäuser* alsook *Parsifal* werden in dat jaar in stereo opgenomen en in de jaren daarna op plaat uitgebracht. Daar is het applaus maar gedurende een zeer korte tijd te horen. Ook in *Parsifal* was Silja te beleven, als een der bloemenmeisjes. In dat jaar was het echter nog in het Festspielhaus de gewoonte na een voortelling van *Parsifal* niet te applaudiseren...

1959 *Holländer* en dirigentenleed in Amsterdam en Bayreuth

In 1959 bracht Wieland Wagner een nieuwe productie van *Der fliegende Holländer*. Muzikaal was deze geheel anders dan de productie uit 1955, die maar twee achtereenvolgende jaren werd gegeven. Toen werd de opera als een éénakter gegeven, zoals dat in Bayreuth gebruikelijk was. Wieland greep terug op de versie in drie losse bedrijven en aan het slot klonk niet de Tristanachtige Erlösungsmusik, maar kwam het hele drama met drie luide akkoorden ten einde. Wolfgang Sawallisch dirigeerde, George London was de Holländer, Senta werd vertolkt door Leonie Rysanek. Een jaar later zong Anja Silja deze rol en zou dat ook doen in 1961. Bas Franz Crass (1928-2012) zong in die jaren de Holländer. In 1961 wisselde hij af met George London, maar Crass is de Holländer in de plaatopname die in 1961 door Philips werd gemaakt.

Niemand minder dan Otto Klemperer (1885-1973) zou in 1959 in twee door Wieland Wagner geregisseerde opera's dirigeren. In juni 1959 leidde Klemperer het Concertgebouworkest in slechts de generale repetitie van *Tristan und Isolde*, een productie in het kader van het Holland Festival en de artistieke zwanenzang van de Wagner Vereniging. Ferdinand Leitner dirigeerde de verdere voorstellingen. In Bayreuth zou Klemperer de muzikale leiding hebben gehad van *Die Meistersinger von Nürnberg*. Dat zou de eerste opera zijn die Klemperer weer in Duitsland zou dirigeren sinds zijn gedwongen vertrek in 1933. Hij was echter niet in staat op te treden wegens ziekte en ongelukken met het roken van een sigaret. Uit Amerika kwam niemand minder dan Erich Leinsdorf (1912-1993), in Wenen geboren en in 1936 en 1937 assistent van Bruno Walter en Arturo Toscanini in Salzburg, daarna assistent-dirigent bij Artur Bodansky aan de MET in New York. Hij had daar een rijke ervaring opgedaan met het werk van Wagner. In het Festspielhaus bleek hij niet echt goed op zijn plek te zijn. De akoestiek speelde hem parten. Wieland moest iets in zijn regie in het tweede bedrijf veranderen. Het was geen succes, ondanks het engagement van Rudolf Schock (1916-1986) als Stolzing. Een bijzonder detail: de eerste akte werd in 1959 via de televisie uitgezonden. Helaas is daarvan op YouTube niets terug te vinden, maar wel van de radio-uitzending. Aan de nieuwe *Ring*, die in 1960 in première ging, zal in een komende aflevering aandacht worden besteed.

Een 'zwarte' Venus in Bayreuth

1961 *Tannhäuser*

De eerder vermelde *Tannhäuser* ging in 1961 in première. Dirigent was Wolfgang Sawallisch. Nu liet Wieland Wagner de ouverture overgaan in de bacchanaal, zoals in de versies voor Parijs (1861) en Wenen (1875) gebruikelijk is. Dietrich Fischer-Dieskau (Wolfram) zong voor het laatst in Bayreuth. Victoria de los Angeles (1923-2005) zong zowel in 1961 als 1962 de Elisabeth. In 1962 wisselde zij met Anja Silja. De Venus was in die beide jaren de Amerikaanse Grace Bumbry. Dat zij een zwarte huidskleur had was aanleiding tot boze brieven aan de gebroeders Wagner. Gelukkig stelden zij de artistieke kwaliteiten van deze

mezzosopraan boven zoiets als huidskleur. De radio-opname uit 1961 circuleerde al jaren op diverse labels, maar is officieel bij Orfeo op cd verschenen. Bumbry schittert ook op de plaatopname van een jaar later. In 1962 ging er een nieuwe productie van *Tristan und Isolde*. Hieraan is al aandacht geschonken in een eerdere aflevering, gewijd aan Birgit Nilsson. In 1966 werd daarvan een plaatopname gemaakt, die verscheen bij Deutsche Grammophon. In 1963 was het dat jaar 150 jaar geleden dat Richard Wagner werd geboren. Reden genoeg om op 23 juli de Festspiele te openen met de Negende symfonie van Beethoven. Karl Böhm, die dat jaar voor de tweede keer de muzikale leiding had over de *Tristan*, dirigeerde het koor en orkest van de Festspiele. Solisten waren de sopraan Gundula Janowitz, die daarmee voor het laatst in Bayreuth was te horen; Grace Bumbry, alt, Jess Thomas, tenor en George London, bas. Drie van de vier solisten kwamen uit de Verenigde Staten van Amerika. De uitvoering is inmiddels ook door Orfeo uitgebracht. Jess Thomas zong de volgende dag

de Walther von Stolzing in een nieuwe encensering van *Die Meistersinger von Nürnberg*. Wieland Wagner had nu een rond toneelvlak laten bouwen, dat in verband kon worden gebracht met het toneel zoals dat in de tijd van William Shakespeare werd gebruikt. Het publiek in het Festspielhaus kreeg 'Much ado about something'. De première was op 24 juli 1963. Daarin zong Otto Wiener (1911-2000) de rol van Sachs en de Amerikaan Jess Thomas (1927-1993) Stolzing. Er is mij geen uitgave op plaat of compact disc bekend. Toch is de opname wel op YouTube te vinden, in een geluidskwaliteit die aan een uitzending via de draadomroep doet denken. De kwaliteit is echter beter dan de *Parsifal* uit 1955. Heel bijzonder is Gustav Neidlinger als bakker Fritz Kothner. Alleen al hierom is deze opname het beluisteren waard. Het is te hopen dat er ooit een beter klinkende band beschikbaar komt. De pers was niet positief. Wieland Wagner liet op de Festwiese de samba en de polka dansen. 'Schipper had de muziek aangepast', aldus het bericht dat kwam van het ANP, in Het Parool van 26 juli 1963. De lezer mag zelf een oordeel vellen.

Adam als Hans Sachs

https://youtu.be/M3vEww_o44 (1)

<https://youtu.be/VgTTZfv2H-c> (2)

<https://youtu.be/jopwwPFvFOk> (3)

Thomas Schippers is het volgende jaar niet meer teruggevraagd als dirigent. Volgens Oswald Georg Bauer kon deze dirigent zich onvoldoende profileren. In 1964 ging deze productie voor het laatst, dit keer onder muzikale leiding van Karl Böhm. Mij is een uitgave op Golden Melodram bekend. Helaas zweefde daar het geluid van het orkest dusdanig, dat bij mij het luistergenot schitterde door afwezigheid.

Theo Adam in Bayreuth

Theo Adam werd op 1 augustus 1926 in Dresden geboren. Hij overleed in diezelfde stad op 10 januari 2019. In 1952 debuteerde hij in Bayreuth als Hermann Ortel in *Die Meistersinger*. In 1953 en 1954 zong hij kleine rollen in *Parsifal* en *Lohengrin* en in laatstgenoemde opera zong hij in de door de radio uitgezonden

voorstelling de rol van König Heinrich. In 1958 zong hij in Wieland Wagners eerste *Ring*-encensering de rol van Fasolt. Hans Knappertsbusch dirigeerde dat jaar de beide cycli. De opname is gelukkig op cd uitgebracht.

<https://open.spotify.com/album/21xUmKMLINerVB3AsaDui7?si=TJhqPjDZRDusFVhPAJXOgA>

Theo Adams optredens in Bayreuth blijven in de eerste plaats verbonden met de rol van Wotan in de *Ring* die in 1965-1970 werd gegeven. Het was Wielands tweede *Ring*-encensering. Karl Böhm was de dirigent. In 1966 werden *Das Rheingold* en *Siegfried* door Philips vastgelegd; *Die Walküre* en *Götterdämmerung* volgden in 1967. Pas in 1973 verscheen het geheel op LP. In 1968 bracht Wolfgang Wagner zijn eerste encensering van *Die Meistersinger von Nürnberg* in Bayreuth op het planken.

Dirigent was Karl Böhm. De stereo radio-opname is enkele jaren geleden op cd verschenen bij Orfeo.

<https://open.spotify.com/album/5Ohr14en70r1XA15BSUM3a?si=utXe9m6wTaCtpakqmgE9UA>

Theo Adam was Hans Sachs en zou dat blijven doen tot en met 1974, het laatste jaar waarin die productie was te zien, hij alterneerde met Karl Ridderbusch en die is ook de Sachs in de Philips-plaatopname die toen in Bayreuth is gemaakt. De dirigent was Silvio Varviso (1924-2006). In de opname die Herbert von Karajan met de Staatskapelle Dresden (EMI 1971) maakte van deze opera is Theo Adam als Hans Sachs in een officiële plaatopname te bewonderen. Op 23 juli 1976 zong Theo Adam opnieuw Hans Sachs, in een separaat opgevoerde slotscène, het tafereel op de Festwiese, in het derde bedrijf. Daaraan voorafgaande klonk de ouverture tot het eerste bedrijf. Dit was onderdeel van een feestelijke herdenking van het eeuwfeest van de Bayreuther Festspiele. Dirigent bij die gelegenheid was wederom Karl Böhm.

<https://youtu.be/uY8UM0uF4xs>

In de jaren 1977-1980 zong hij de rol van Gurnemanz in de door Wolfgang Wagner geregisseerde *Parsifal*. Theo Adam heeft gedurende een kwart eeuw gezongen in het Festspielhaus.